

מיהו האדם?

על פי המסופר בתורה, ההיסטוריה האנושית כוללת במנגנון היסוד שלה רצח – רצח של אח את אחיו. את חז"ל עניינה שאלת המניעה והם נדחפו אליה על בסיס דיוק לשון הכתוב:

בראשית פרק ד פסוק ח

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו

וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשָׂדֶה

וַיִּקָּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו

וַיַּהַרְגֵהוּ:

הפסוק סותם באחד מפרטיו [מהו] ולביאור הסתום מציעים חז"ל 3 אפשרויות:

בראשית רבה כב ז

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם וּגו'

על מה היו מדיינים?

אמרו: בואו ונחלוק את העולם. אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין [=זה] אמר ארעא [=הקרקע] דאת קאים עליה [=שאתה עומד עליה] דידי [=שלי] ודין אמר מה דאת לביש דידי. דין אמר חלוין ודין אמר פרח. מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר שניהם נטלו את הקרקעות ושניהן נטלו את המטלטלין ועל מה היו מדיינים אלא זה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה וזה אומר בתחומי בהמ"ק נבנה שנא' ויהי בהיותם בשדה ואין שדה אלא בהמ"ק היך מה דאת אמר (מיכה ג) ציון שדה תחרש ומתוך כך (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו וגו'

יהודה בר אמי אמר על חוה הראשונה היו מדיינין אמר רבי איבו חוה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין אמר רבי הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי ומתוך כך ויקם קין.

מדרש רבה: הוא קובץ של פירושי דרשה על התורה. מדרש האגדה מבאר את פסוקי המקרא וסיפוריו ומרחיב במקום שהמקרא קיצר. תקופת היווצרותו בין המאה ה-1 למאה ה-6. המדרש שלפנינו לקוח מן החלק העוסק בספר בראשית.

מה פשר המחלוקת בין הדנים? ממה כל אחד מהם מביא ראיה? שימו לב לאופיו של הוויכוח לפי העמדה הראשונה. האם יש הדרגה בהצגת הפירושים? היש מכנה משותף לפירושים? האם לא היה ראוי שהסדר שלהם יהיה אחר? ובכל אופן מדוע סודרו הדברים בסדר שלפנינו?
נסו להסתייע בדברים הבאים. הם לקוחים מתוך ניסיון למצות 3 גישות בסיסיות בהבנת טבע האדם ומניעי הבסיסיים

האדם מחפש משמעות – ויקטור פרנקל* עמ' 119

הלוגותרפיה גורסת שהשאיפה למצוא משמעות לחיים היא כוח המניע הראשוני של האדם...

השאיפה לְפֶשֶׁר בניגוד לעיקרון העונג (שנוכל גם לכנותו השאיפה לעונג) שהפסיכואנליזה של פרויד** עומדת עליו וכן בניגוד לשאיפה לכוח המודגשת בפסיכולוגיה של אדלר***.

<p>ויקטור פראנקל: 1905–1997 רופא נירולוג ופסיכיאטר יהודי וינאי, אשר ייסד את הלוגותרפיה ושיטת הניתוח האקזיסטנציאליסטי, הנחשבת לאסכולה היוניאית השלישית בפסיכותרפיה אחרי הפסיכואנליזה של זיגמונד פרויד והפסיכולוגיה האינדיבידואלית של אלפרד אדלר</p>	<p>!</p>
<p>זיגמונד פרויד 1856 1939 אבי הפסיכואנליזה, אחד ההוגים החשובים ביותר בתחום תורת האישיות ואחד המדענים הבולטים במאה העשרים. הפסיכואנליזה הדגישה בכלל הדחפים את יצר המין ארוס ואת יצר התוקפנות או המוות תנטוס.</p>	<p>!</p>
<p>אלפרד אדלר 1870 – 1937 היה רופא יהודי אוסטרי, ומייסד הפסיכולוגיה האינדיבידואלית. לדעתו האדם נולד עם תחושת נחיתות ובמשך כל חייו הוא נאבק להשיג עליונות, עצמאות, חופש והגשמה עצמית. התמקדות בנחיתות האישית מזיקה, שכן תיקון יכול לבוא על ידי הפחתת ערך הזולת.</p>	<p>!</p>

האם תוכלו על פי ניתוח זה לבאר את כוונת המדרש? מהם שלושת המניעים הראשונים של האדם על פיו? למה רומז הוויכוח על בית המקדש? גם כאן ניתן להסתייע בדבריו של פרנקל בספר אחר שלו:

ויקטור פרנקל – הא-ל הלא מודע עמ' 63 ועוד.

מאז ומתמיד היה האדם מכוון אל הטרנסצנדנטיות, גם אם ברמה לא מודעת. אם קוראים למושג של יחס לא מודע כשה אלוהים, הרי ראוי לדבר על אל לא מודע ואת הדתיות הראשונית הקשורה אליו כדתיות חבויה הקשורה למצפון האנושי ומבקשת לפרוץ החוצה.

האם ויכוח זה שבין הפסיכולוגים חופף לשאלה האם האדם טוב מיסודו או לא? ראו את הבירור בסוגיה זו במקורות הבאים. ראשית החכם מכל אדם כשחקר את טבע המין האנושי הגיע למסקנה הבאה:

קהלת ז כט

לְבַד רְאָה זֶה מִצְאָתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בְקִשּׁוֹ חֲשִׁבְנוֹת רַבִּים:

הישרות המיקדמית של האדם זכתה לתיאור נרחב במשנת הרב קוק למשל בהקשר של תשובה:

אורות התשובה / פרק א - תשובה טבעית, אמונית, שכלית

יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר כליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו.

אולם מסקנה זו לא עולה בקנה אחד עם האמור בספר בראשית. במיוחד לפי ביאור הירושלמי לאמור שם:

בראשית ח כא

כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו

מתי זה נעוריו? לירושלמי תשובה:

תלמוד ירושלמי ברכות פרק ג הלכה ה

כי יצר לב האדם רע מנעוריו א"ר יודן מנעוריו כתיב משעה שהוא ננער ויוצא לעולם.

תפיסה זו שאדם נולד פרא ויצר מחשבות לבו כל היום זכו להד רב בזרמים מרכזיים של תנועת המוסר המיוחד בנובהרדוק שם למדו את הדברים הבאים כמבוא חיוני להתפתחות רוחנית:

<p>תנועת המוסר הייתה תנועה שייסד הרב ישראל סלנטר במזרח-אירופה באמצע המאה ה-19 במטרה לפעול באופן ציבורי למען תיקון המידות. הרב סלנטר פעל בקרב הציבור הרחב. תלמידיו הפיצו את משנתה בעיקר בישיבות הליטאיות ואף הקימו ישיבות משלהם. בין התלמידים נוצרו מספר זרמים. בעלי המוסר משמשים כמשגיחים בישיבות עד היום. יש הטוענים כי במידה רבה, צמחה 'תנועת המוסר' כתגובה להשכלה מצד אחד ולתנועת החסידות מצד שני.</p>	!
<p>רבי יוסף יוזל הורביץ (1850, 1919-). אחד מגדולי מפיצי תנועת המוסר, תלמיד הרב ישראל סלנטר, ומייסד ישיבת נובהרדוק, שביססה את בניית אישיותם של חניכיה על מוסר ועבודת מידות מעשית. לדרכם של בני זרם זה מתלווה בדרך כלל המילה קיצוניות – כדי לבטא את ייחודה</p>	!

ר' יוסל יוזף הורביץ - מדרגת האדם

על האדם לחשוך עצמו תמיד שמא הסיבה הראשית לפעילותו הוא מידותיו הרעות. גם כאשר מתעורר בו רצון לעשות מעשה טוב – עליו לבחון אם המניע שלו הוא הטוב או יסוד עצמי. הנטייה הראשונה תמיד חשודה שבאה ממקור לא טוב.

הנביא אומר 'מעלה מנחה דם חזיר, מזכיר לבונה מברך און' – לפעמים מעלה אדם מנחה, ורוצה לקרב את עצמו לעבודת ה' ולהתעלות במדרגה בתיקון המידות על ידי זה והאמת היא – דם חזיר, שעוד מטמא עצמו יותר על ידה. אדם מחליף עבירה למצוה ומצוה לעבירה ומהפך הקערה על פיה. מתכבד בקלון חבירו – באמתלה לגנות את הרע ולא לקבל ממנו השפעה; רודף אחר שררה – כדי שיוכל להביא תועלת לצבור; אינו בורח מן הכבוד משום שהוא רואה בבריחה כאילו רודף אחר הכבוד. מקיל בקיום מצוות וממעט בעבודת ה', משום צניעות שלא יהיה מחזי כיוהרא. גומל אדם חסד עם חבירו כדי לצודו ברשתו. דן את חבירו לכף זכות משום שמור לי ואשמור לך....

האם המקור הבא [שיסודו באסטרולוגיה – שאולי נעסוק בה בהזדמנות אחרת] מציע דרך ביניים בין העמדות הנ"ל?

שבת קנו

האי מאן דבמאדים [מי שנולד במזל מאדים] יהי גבר אשיד דמא [יהיה איש שופך דמים] אמר רבי אשי אי אומנא [אומן = מקיז דם לרפואה] אי גנבא [גנב = שודד] אי טבחא [שוחט] אי מוהלא [מוהל] אמר רבה אנא במאדים הואי אמר אביי מר נמי עניש וקטיל...
רש"י: עניש – בני אדם העוברין על דבריו:

אבל מה זה בכלל משנה? ברור שזה משנה הרבה אם האדם טוב מיסודו אם לאו – או קיי למה זה משנה? אולי לסוגיה הבאה לדרכי החינוך. ראו כיצד מפסוק אחד עולות שלוש דעות המקיפות את כמעט כל הגזרה.

מלבי"ם

(ו) חנוך לנער על פי דרכו - מצוה ב' דברים, א] שיחנכו את הנער - והוא שירגילנו מנעוריו אל השלמות אם בדעות, אם במעשים ובמדות, כי ההרגל שירגל בנעוריו, יעשו בו חקוי עצום ורושם שמור בנפש לא יסור גם לעת זקנה, לא כן החינוך שיתחנך בגדלותו אין החקוי קבוע בנפש, וימוש ממנו לעת זקנתו, ב] מצוה שיהיה החינוך ע"פ דרכו - כי כל אדם מסוגל מטבעו לענין אחר, בין בדעות יש שמוחם חד, ויש ששכלם ישר בלתי מחודד, וצריך ללמדם כפי ההכנה שנמצא בו, ובין במעשים, יש שמוכן לאומנות מיוחדת, ולמדה מיוחדת, ויקבל אותה בקל, וזה יוכר בהנער לפי התשוקה, ולפי מה שמשתדל בעצמו באיזה דבר מיוחד, צריך לחנכו לפי דרכו ולפי הרושמים שיש בו אל מה שהוא מוכן אליה, שאז לא יסור ממנה גם כי יזקין - לא כן אם יחנכהו אל מה שהוא זולת טבעו:

וכנגדו:

רלב"ג על משלי פרק כב פסוק ו

(ו) חנוך לנער - אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחשבו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה היא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו:

וביניהם:

ביאור הגר"א - משלי פרק כב פסוק ו

חנוך גו' כשהוא עוד נער ואז גם כשיזקין לא יסור והעניין כי האדם א"א לו לשבור דרכו כלומר מזלו שנולד בו כמ"ש האי מאן דבצדק יהיה גבר צדקן כו' וכשנולד במזל רע אז ע"ז ניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו לאיזה דבר שירצה להיות או צדיק או רשע או בינוני וכמ"ש במסכת שבת האי מאן דבמאדים יהיה שופך דמים אר"א או מהולא או טבחה או ליסטים וזכר אלו הג' והוא לפי שמזלו מורה שיהיה שופך דמים אך בבחירתו יוכל לבחור באלו הג' או מהולא והוא צדיק שעושה מ"ע או טבחה הוא בינוני או ליסטים והוא רשע שופך דמים כמשמעו

אבל נדמה שהחשיבות הגדולה נוגעת לענין מאוד יסודי שבדורות האחרונים הולכת ונחשפת משמעותו:

ר' צדוק הכהן מלובלין - צדקת הצדיק

קנד) כשם שצריך אדם להאמין בהשם יתברך כך צריך אחר כך להאמין בעצמו. רצה לומר שיש להשם יתברך עסק עמו ושאיננו פועל בטל שבין לילה וגו' (יונה ד' י') וכחיתו שדה שלאחר מיתתם נאבדו ואינם. רק צריך להאמין כי נפשו ממקור החיים יתברך שמו והשם יתברך מתענג ומשתעשע בה כשעושה רצונו.

ואולי חריף יותר בלשונו המאירה של הרב קוק

אורות התורה / פרק יא- פעלת התורה והדרכתה / ב

הָאָדָם הַיֵּשֶׁר צָרִיךְ לְהֶאֱמִין בְּחַיֵּיו, כְּלוֹמֵר שֵׁיִאֲמִין בְּחַיֵּיו, עֲצֻמוֹ וְהַרְגָּשׁוֹתָיו הַהוֹלְכוֹת בְּדַרְךְ יֵשֶׁרָה מִסּוֹד נַפְשׁוֹ, שֶׁהֵם טוֹבִים וְיֵשֶׁרִים וְשֶׁהֵם מוֹלִיכִים בְּדַרְךְ יֵשֶׁרָה. הַתּוֹרָה צָרִיכָה שֶׁתְּהִיָּה נֶר לְרַגְלוֹ, שֶׁעַל יְדֵהּ יֵרָאֶה אֶת הַמְּקוֹם שֶׁשָּׁם הִטְעוֹת עֲלוּלָה, שֶׁלְּפָעֵמִים תִּתֵּן הַנֶּפֶשׁ בְּתוֹהוֹ לֹא דַרְךְ. אָבֵל הַמַּעֲמָד הַתְּמִידִי צָרִיךְ לִהְיוֹת הַבִּטְחוֹן הַנֶּפֶשִׁי.